

آنا ديليميزى نئجه يازاق ؟

پروفسور زهتابى

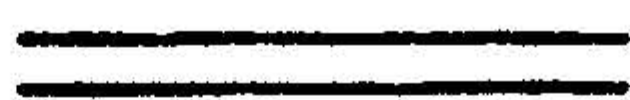
آنا دیلیمیزی نئجه یازاق؟

دکتر محمد تقی زهتابی

تبریز دانشگاه هیندا آذری دیل
وادبیاتی استادی

آنا دىلىمىزى نىجە

يازا ق ؟

نىجە كە ، بىلىرىسىز ، عرب الفباسىندا سىلىلىرىن
خىصوصى حرفى يۇخدور . بۇنا گۇرەدە عرب و فارس دىل -
لىرىندە كە ، ھىرەسىنىن فقط آلتى سىلىسى وار ، بۇ گۇنە
قدر سىلىلىرىن نىجە يازىلماسى مشكلو قطعى شكىلدە حل
اولما مىشىدىر . آنا دىلىمىزدە دۇقوز سىلى واردير مطبى -
مى مسئلەدىر كە ، سىلىلرە ھىچ بىر مستقل اشارەسى
اولمايان عرب الفباسىندا بۇ دۇقوز سىلىنى نشان وئرمگىن
ھىم چتىن لىكى عرب و فارس دىللىرىندىن داھا چوخ اولاجاق ،
ھىمدە بۇ سىلرىن مشخس و ثابت علامتە مالك اولماسى لزومو
خادراق اولاجا قدىر .

دۇغروداندا اگر " كىتاب ددە قۇرقود " دان تۇتموش تا
بۇ گۇنە قدر دىلىمىزدە عرب الفباسىندا چاپ اولموش اثرلىرى
نظر دن كىچىرسىك ، گۇرەجىپىك كە ، ادىبلىرىمىز تارىخ بۇىو
ھىمىشە سىلىلىرىمىزى نىجە يازماق مسئلەسىلە اۋز - اۋزە دۇر -
موشلار و ايندى دە بۇ چتىنلىكى حل ئتمگە چالیشىرو دۇشو -
نورلر . بئلە كە ، سۇن زمانلار آنا دىلىمىزدە چاپ اولمو -
ھى روزنامە ، اثر و مجلەلىرىن ھىر بىرى سىلىلىرى بىر جۇر

يازير و ھرە بىر جۆر پيشنھا د ئدیر . تارىخ بۇيو ادبىلر يميز
 و عموميتلە روشنفكرلر يميز و حتى سادە خلق طرفيندن بۇا يشى
 حلّ تكمك ا وچون صرف اولموش دوا مىلى سعيلىر نتيجه سينده بۇگۆن
 دۇقوز سىلىدن بئشينيىن علامتى و يا حرفى تقريبا ثابتلىمىد .
 دىر . لاکن قالان دۇرد سىلىنىن ھلە ليک ھىچ بىر مشخّص و ثابت
 اشارەسى و حرفى يۇخدور . بۇنا گۆرە دە سىلىلر يميزى يازما -
 قدا مطبوعا تيميزدا بىر قارىشيقلىق و آنا رشيزم حُکم سۆرور .
 بۇدا آنا دىليميزدە كى مطبوعا تين خلق و خصوصيلە جوان نسل
 طرفيندن آسان اوخونماسينا مانع اولور . بۇ حقيقتلرى
 نظره آلاندا گۆروروك كە ، دىليميزين دۇقوز سىلى سينين ھر
 بىرينە مشخّص و ثابت بىر علامت و يا حرفين اولماسى ضرور يدير .
 بۇ مسئلەنى نە شمالى آذربايجان ، نە دە توركيە عالملىرى
 حلّ ئدە بىلرلر . چونكە اولار چۇخدا ندىر كە ، عرب الفبا -
 سيندان استفادە ئتمىرلر . بۇ مسئلەنى ايران تۆركلريندن
 اولان عالملىر و صاحب نظر روشنفكرلر حلّ ئتمە ليدىرلر . عملى
 صورت دە دە بۇ مسئلە نين حلّ ينىن ضرورتى آذربايجان عالملىرى
 و صاحب نظرلرينين چۇخلارينا معلومدور و چۇخلو پيشنھا دلاردا
 اولموشدور . آما بۇ پيشنھا دلارين چۇخو تصادفى اولموش ،
 شخصى ايستكلردن يارا نيمىش و عرب الفبا سينين عنعنوى يازى
 خصوصيتلريلە ، كلاً و يا قسماً ، باغلى اولما ميشدير . بۇندان
 علاوه دىليميزين سس قۇرولوشو و اۇنون قانۇنلاريلە تانيشى

اۆلما دان ايره لى سۆرولموش بۇ پيشنھا دلارين عمل دا يرهسى
 نا محدود دور . يعنى بۇ پيشنھا دلارا گۆره گرك دوقوز سسلينين
 هم حرفلرى ، همده علامتلرى بۆتون كلمه لرين هر يثرينده يا -
 زيلسين . بۇ ا هم يازماغى يا واشلادا جاق ، ماشين تحريرده
 و مطبعه لرده بۆيوك چتيزليك ميدانا گتيره جك ، همده متنلرده
 موجود اۆلان نقطه لره بير مقدار علامتلرده آرتيرما قلا ياز -
 يمىزى داها دا قاريشيق شكله سالاجا قدير . بير صورتده كى ،
 ديليميزين سس قۇرولوشو و اؤنون قانونلاريله تانيشلىق
 اساسيندا سسليلىرى مشخص علامتله يازاندا ، گۆره جييك كه ،
 علامتلرين اكثرينى يازماغا ابدأ حاجت بؤخدور .
 بۇنا گۆره ده دوقوز سسليميزين نئجه يازماغىنى سادده جه
 گؤستريب اولده ديليميزين سس قۇرولوشو و اؤنون يازييا
 تائير ئدهن اساس قانونلاريله تانيش اولاجاق و آخيردا
 سسليلىره پيشنھا د اولموش علامتلرين تاريخيندن و انتخاب
 علتلريندن بحث ئده جه بييك .

ديليميزين اساس

سس قانونلارى

ديليميزين دوقوز سسليسى واردير . بۇنلار آشاغيدا كيلا-

ردان عبارتدير . سسلىرى بىرى - بىرىندن آييرماق اۆچون

اؤنلارين لاتين واسلاو مقابلىرىنىده جدوله علاوه ئتديك .

اینگیز

قالاتین

اینگیز				قالاتین								
اسلاو	لاتین	مثال	آخیردا	اؤرتادا	اولده	اسلاو	لاتین	مثال	آخیردا	اؤرتادا	اولده	دوداقلانمايان
a	E	نه نه - ال	ا	ا	ا	A	A	آنا	ا	ا	آ	دوداقلانمايان
M	i	بیر - ایکی	ی	ئ	ئ	bl	I	ایشیق	ی	؟	ا؟	دوداقلانمايان
E	E	ئل - بئل - بی	ی	؛	؛							
o	Ö	اؤز - بؤبؤک	و	و	او	O	O	اؤن - دؤن	و	و	او	دوداقلانمايان
Y	Ü	اؤزوم	و	و	او	Y	U	اؤزون - بؤجاق	و	و	او	دوداقلانمايان

جدولدن گۆرونور كه ، دىلىمىزىن سىلىرى ايكى نقتە*
 نظردن تقسىم بىندلىك اۆلور :

۱ - قالىن لىق و اىنجهلىك نقتە* نظرىندىن :

بۇ نقتە* نظردىن دىلىمىزدە دۆرد قالىن سىلى/آ - ۛ - ۛ - ۛ -

ۛ / و بىش اىنجه سىلى / ا - پ - ت - ۛ - ۛ / و ا ردىر .

۲ - دۇدا قلانماق و دۇدا قلانماق نقتە* نظرىندىن :

بىش سىلىنىن تلفوظوندى دۇدا قلا ر بىطرف قالىر / آ - ا -

ۛ - پ - ت / ۛ بۇنلا ر دۇدا قلانماق سىلىرىر . آما دۆرد

سىلىنىن تلفوظوندى / ۛ - ۛ - ۛ - ۛ / دۇدا قلا ر فعال اشته

را ك ئدىر . بۇنلا ر دۇدا قلانان سىلى لردىر .

كۆك و شكىلچى

آنا دىلىمىز التماق بىر دىلدىر . يعنى دىلىمىزدە بىر

كلمەدىن تازا معنالى سۆزلر دۆزلىتمك اىستە يىندە همان كلمە -

نىن سۇنونا بىر حرف و يا نئجه حرفىن مجموعونو علاوه ئدرلر .

اصل كلمە يە كۆك و علاوه اۆلنونا حرفلرە " شكىلچى " دئىرلر .

مثلاً " ياز " / بنويس / سۆزونو گۆتورەك : -

مەنى	شكىلچى	كۆك
بنويس		ياز
نوشتە	ى	ياز
نويسندە	ىچى	ياز
نويسندىگى	ىچىلىق	ياز

دیلیمیزده کلمه لرین کۆکلری شکیل چی سیز چوخ آزا ایشلنر
و معمولاً کلمه لر کۆکلره برابر بیر و یا بیر نئچه شکیلچیدن
عبارت اولار. دئمک متنلر وحتی دا نیشیقدا کی سۆزلرین اکثری
ایکی حصه دن ترکیب اولار : ۱ - کۆک . ۲ - شکیلچی .
کۆکلرده کی سسلیلرین آهنگدارلیغی :

اصل آذری کلمه لرینده / فارس و عرب دیللیریندن آلینان سؤ-
زلرین چوخو بؤرا یا داخل دئیلدیر/ویا اولارین اکثرینده کؤ-
کلرده کی سسلیلر هم قالین - اینجه لیک ، همده دؤدا قلانان و
دؤدا قلانما یانلار نقطه نظریندن آهنگدار اولارلار . یعنی هامیسی
بیر جنس دن اولار . آشاغیدا کی جدوله فکر وثرین :

کۆک	شکیلچی	معنی
اله	کدن	ازالك
ایپک	چیلرده	در ایپکچیها
آلما	لیقدا	در سیب زار
ایشیق	لی	پرنور
قوزو	لاری	بره هارا
قویون	چولار	گوسفندداران
اوزوم	لۆکلر	تاکستانها
بؤیوک	لرده	در بسزرگان

اگر دقتله جدولده کی کلمه لره باخساز ، گوره رسیزکه ،

بىرىنچى دستە كۆكلىرىن بۆتون سىلىلىرى اينىجە و دۇدا قىلنا يان
 دىر ۱۰ يىكىنچى ھە كۆكلىرىن بۆتون سىلىلىرى قالىن و دۇدا -
 قىلنا يان دىر ۱۰ ۆچونجو بۇ لوم كۆكلىرىن سىلىلىرىنىن ھامىسى
 قالىن و دۇدا قىلنا ندىر و نىھايىت دۇردۇنچو دستە كۆكلىرىن
 سىلىلىرى اينىجە و دۇدا قىلنا ندىر . يەنى اصل آذرى كىلمەلىرىندە
 كۆكلىرىن سىلىلىرى عىن بىر جىسدىن دىر .
 جدولده كى شكىلچىلىرىن سىلىلىرىنى درىن نظردىن كىچىرسىز ،
 گۆرەرسىز كە ، بۇ سىلىلەر كۆكلىردە كى سىلىلەرە فقط قالىن -
 اينىجە لىك جىھتدىن ھما ھىنگا ۆلورلار .

آھىنگ قانىونو

- يۇخاردىكى دىدىكلرىمىزدىن دىلىمىزىن اساس آھىنگ قانو -
 نونو بىللە تەرىف ئىتىك اۆلار :
- ۱ - اصل آذرى كىلمەلىرىندە اگر كۆكۈن بىرىنچى سىلىسى
 قالىن اۆلسا ، سۇنرا كى سىلىلىرى دە قالىن ما اينىجە اۆلسا ،
 قىلان سىلىلىرى دە اينىجە اۆلجا قدىر .
 بۇ عمومى و استىئناسىز قانىوندىر .
 - ۲ - بۇندىن علاوه اصل آذرى سۆزلىرىنىن اكثرىندە كۆكۈن
 بىرىنچى سىلىسى قالىن - دۇدا قىلانا اۆلسا ، سۇنرا كى سىلى
 لرى دە قالىن - دۇدا قىلانا ما اينىجە دۇدا قىلانا اۆلسا ما اينىجە
 دۇدا قىلانا اۆلجا قدىر .
 - ۳ - اصل آذرى سۆزلىرىندە شكىلچىلىرىن سىلىلىرى اساساً

قالین - اینجه لیک نقطه * نظریندن کۆکون سلیلریله هما هنگ
اؤلار . بعضی حاللاردا ایسه نودا قلانماق جهتدن دههما هنگ
اؤلار .

۴ - عرب و فارس دیللیرىندن آلینما سۆزلر اساساً اۆلدوغو
کیمی یازیلار . آما اؤنلا رین شکیلچولرینین سلیلری اصیل
کلیمه نین سۆن سلیسی ایله هما هنگ اؤلار .

هئجا (مقطع)

آنادیلمیزده اساسا دؤرد جور هئجا واردیر . (هر

هئجا دا فقط بیر سلی اؤلا بیلر) .

۱ - تام آچیق هئجا : که هبیر سلیدن عبارت اؤلار . مثلاً :

آ - نا x اؤ - زون x اپ - کی x ...

۲ - تام باغلی هئجا : که هاؤچ سدن عبارت اؤلار ، یکی

سس سیز و اؤنلا رین آراسیندا بیر سلی . مثلاً : یاز x

آ - دام - لار x قو - یون x ...

۳ - آچیق هئجا : که ، یکی سدن عبارت اؤلار ، هبیر سس -

سیز اۆلدّه و اؤندان سؤنرا گلن بیر سلی حرف . مثلاً :

آ - تا x یا - زی - چی x ...

۴ - باغلی هئجا : که ، یکی سدن عبارت اؤلار ، هبیر

سلی اۆلدّه و اؤندان سؤنرا گلن بیر سس سیز حرف . مثلاً :

اؤن x آچ - دی x اؤچ x ...

اگر بۇ ھىجلا لارا درين فيكىر وئرسك ، گۆره ريك كه ، دىل -
يىمىزدە ھىچ وقت بىر ھىجلا دا ايكى سىلى حرف بىرى - بىرىنىن
بلا فاصله دالينجا گله بىلمز . ھىچنىن ملاحظە ئدريك كه ،
دىلىمىزدە ايكى سىلى حرف دە بىر ھىجلا دا بلا فاصله
آرد - آردا گله بىلمز .

آما دىلىمىزدە بىر سىرا ئلە كلمە لردە واردىر كه ،
اۇنلا رين سۇنوندا ايكى سىلى حرف ، بىر ھىجلا دا ، فاصله
سىز يان - يانا گلر . مثلاً : دۆرد ، قورد ، بۇغورت ، اورت
قىرت ، اۇلچ . . . بۇ كلمە لردە دە ، بىر شكىل چى قوشولماق
ھامان ، كلمە نين سۇن سىلى سىزى آيرىلىب شكىلچى ايلە مستقل
ھىجلا تشكىل وئره ر . مثلاً : دۆر - دۆن - جو x قور - دا x
يۇ - غور - دو x يۇر - دوم x اۇر - توك x قىر - تىق x . . .

سىلىلر ين بىرى - بىرىنىن دالينجا گلمەسى

قانونو (توالى قا نونو)

ھەر بىر آذرى كلمە سىنىن سىلىلر ھەر نە جور گلدى ، تصادفى
و ھەر كىن ايستە دىگى كىمى اۇلماز . اۇنلا رين بىر كلمە دە
ھىجالاردا بىرى - بىرىنىن آردىنجا گلمە سى محكم قانونلار
اصوللار و ترتيب اساسىندا دىر . دىلىمىزىن سىلىلر بىر
بۇيۇنباغىنىن اينجىلر ھىروا رىلر كىمىدەر . نئجە كه ،
ھىروا رىلر رنگلر ھىنسلر و ھىملر ھىنە گۆره ترتيبلە دۆزولوب

بۇيۇنباغى وجودا گتيرەرلر ، ئلەجەدە دىلېمىزىن سىلىلىرى
 فقط مەيىن قايدا و ترتىبلە دۆزولندىن سۇنرا آذرى كىلمەلىرى
 يارادا بىلرلر . بۇ قايدا سىلىلىرىمىزىن ، يۇخارىدا گۇر-
 دۇگوموز تقسىم بىندىلىگى و ھىچىن آھنگ قانۇنون لىد نىتىجە
 سىدىر . يەنى اگر آذرى كىلمەسىنىن بىرىنچى سىلى سىنى بىلىسك
 آھنگ قانۇنون كىمگىلە تەيىن ئدە بىلرىك كە ، او كىلمەدە
 ھانسى سىلىلر گلە بىلر و ھانسىلار گلە بىلمز . دىمك آذرى
 كىلمەلىرىندە بىرىنچى سىلىنىن حل ئىدىجى و تەيىن كىندە رۇلو
 واردىر . يەنى كىلمەنىن سۇنرا كى سىلىلىرى بىرىنچى گلەن
 سىلىيە تابەدىر .

بۇ قانۇنون بىر جەھتدە اۇندان عبارتدىر كە ، دۇقوز
 سىلىدىن اوچو ، يەنى / ئ - و - و / آذرى كىلمەلىرىنىن
 فقط بىرىنچى ھىجاسىندا گلە بىلرلر و سۇزلىرىن سۇنرا كى
 ھىجالارىندا گلە بىلمز و تىكرار اولمازلار . اگر بىلەسۇزلىر
 اولسا ، يا آذرى كىلمە سى دىل ، يادا غلط تلفظ اولونور .
 بۇ قايدانىن استىئالارى چۇخ آزدىر .

بۇ مەقدەدەن سۇنرا گۇرەك آذرى كىلمەلىرىندە سىلىلر-
 ىن توالى قانۇنون نىجە دىر ؟ داھا دۇغروسواىندى
 گۇرەك بىر آذرى كىلمە سىنىن بىرىنچى ھىجاسىندا دۇقوز
 سىلى مىزدىن بىرى گلەندە ، او كىلمە نىن سۇنرا كى
 ھىجالارىندا ھانسى سىلىلر گلە بىلر ؟ آشاغىدا كى

جدولده بۇ تر تىبى گۇرمك اۇلار :

ايلىك ھىجادا	سۇنرا گلە بىلنلر	نمونە لىر
ئ	پ - ە	ئىلچىلر - گىتتىمىرلر
اۈ - ۈ	آ - ۈ - ۈ	دۇقوز - اۈدون - اۈنسوز
اۈ - ۈ	ۆ - پ - ە	بۇيوكلر - اۈلكە - اۈزوم
آ	آ - ۈ	آپا رىرلار - آلاجا قدىرلار
ا	ا - پ	گىتپىرپىدىرلر - گلپىرلر
اۈ - ۈ	آ - ۈ	اۈشىقلار - اۈلدىرىملار
اۈ - ۈ	ا - پ	اۈكىنجى - گىردە
اۈ - ۈ	ۈ - آ - ۈ	اۈزون - اۈزانىر
اۈ - ۈ	ۆ - ە - پ	اۈزوكلىرى - اۈزوملوكلر

دئمك بىر آذرى سۇزۈنون بىرىنجى سىلى سىنى بىلدىكده ،
 قاللارنى يا زىلما سا وغلط يا زىلمىش اولسادا ، دۆز اۈخوماق
 اۈلار . بۇ عمومى قايدا هم آذرى كلمەلرىنىن كۆكو ، ھمدە
 شكىلچىلرىنە شاملدىر . آما بۇ قانۇن آشاغىداكى كلمەلرە شامل
 اۈلمور :

۱ - دىلىمىزىن سس قۇرولوشو اىلە ھلە موافق لشمەمىش

فارس و عرب سۆزلرى .

۲ - ايكى و يا نئجه كلمه دن مركب اولان سۆزلر . مثلاً :

ايستى اوت - قوش اۆزومو - آلا گۆز

سلىرىن توالى قانونوندا ن بئله نتيجه چىخارتماق اولار
كه ، اكر هر بير آذرى كلمه سينين بيرينجى سلسى حرفى
واضح علامتله يازىلسا ، آما او بيرى سلى حرفلىرىن علامتلىرى
قويولماسا ، هر بير اهل زبان و غير اهل زبان اونو دۆز
يا زاجاق ، دۆز اوخوياجاق و دۆزده تلفظ ئده جكدير . توالى
قانونو بيلمه گين تعليم و تربيت ايشينده ده بويوك اهميتتى
اولاجا قدير ، چونكه ابتدائى مکتبلرده آنا دىلیمیزی تدریس
ئتيكده بيرينجى كلاسلا رد اسلىلىرىن علامتلىرىن نىسبتاً
گنىش استفاده اولونا جاقدير . لکن يۇخارى كلاسلا رد ا ،
اۇشاقلا ر سلىرىن توالى قانونو اويرنديكجه ، بۇ علامتلىرىن
استفاده فقط كلمه لىرىن اولينه مخصوص اولاجاق ، حتى كلمه لىرىن
چۇخوندا اونادا احتياج اولما ياجا قدير .

سلسى حرفلىرىمىز

آنا دىلیمىزىن سلىلىرى و اونلا رىن اساس قانونلا ريله
تانيش اولاندا ن سۇنرا گۆره ك بۇ سلىلىرى نئجه يازماق لازمدير ؟
تارىخ بويو دۇقوز سلى مىزىن بئشىنىن حرفى و علامتى
ثابت لشميشدير . بۇ حرفلىر عرب الفبا سينين خصوصيتلىرىنه

موافق و مناسب دیر . بۇنلار آشاغیدا کیلا ر دیر :

۱ - آ / اۇرتادا و آخیردا "ا" / "ا" . مثال : آماق - آما .

۲ - ا / اۇرتادا و آخیردا "ە" / "ە" . مثال : الەمك - اكین .

۳ - ە / اۇرتادا "ئ" و آخیردا "ئ" / "ئ" . مثال : ئلە - بئلە .

۴ - اۋ / اۇرتادا "ۋ" / "ۋ" . مثال : بۇيوك - اۋزگە .

۵ - اۋ / اۇرتادا و آخیردا "ۋ" / "ۋ" . مثال : يۈردۈ - اۋلدوز .

بۇ بئش حرف ، علامتلرلە برابر ، كاملاً و يا تقريباً ثابت

لشمیش و خلقیمیزه تانیشدیر . اۇنلار دان "ا - ە" حرفینین

اۇرتادا یازیلماسی دقتە لایق دیر . اگر قدیم و تازا متنلر -

یمیزه دقت اولونسا ، گورونەر که ، بو حرف اساسا سوزون

اۇرتاسیندا یازیلما میس ، یازیلما ییر و یازیلما ماسی نقصان

و چتینلیک ده میدانا گتیرمیر . بو وضعیت دیلیمیزده موجود

اولان بیر قانون نتیجه سیدیر که ، یۇخاریدا اۇنا اشاره ئتد -

یک . اۋدا بۇندان عبارت دیر : بیر هئجادا ایکی سس سیز

یان - یانا گله بیلمز . بۇ قانون اساسیندا قدیمدن بیر

هئجادا ایکی سس سیز "آراسیندا" "ا - ە" اولدوقدا ، اۋنو

یازما میس ، آما تلفظ ئتمیشلر . ایندی ده بو وضعیت دوام ئدیر .

دئمك "ا - ە" حرفی اساساً اۇرتادا یازیلما یا جا قدیر . آما

بۇ سس بیر هئجانین آخیریندا اولاندا ، آسان اۋخونماق و

شبهه یارانماق اۋچون ، بعضاً یازیرلار . مثاللار : الەمك ،

دینلەمك ، گۈزلەرم ، مەلەمك ، ایزلەمك ، ...

قید اولونمالیدیر که ، بئله کلمه لرده " ا - ه " حرفی
 اورتادا بازیلماسادا ، بۆتون سسلی لرین علامتی اولدو غو
 اۆچون ، کلمه لر آیری شکیلده اؤخونا بیلیمز لر . چۆنکه ، ایکی
 سس سیز یان - یانا گلنده ، اؤ دئمکدیر که ، اؤنلا ریسن
 آراسیندا بیر " ا - ه " واردیر .

قالان دؤرد سسلی میزین بۇگۆنه قدر ثابت لشمیش بیر حرفی
 و یا علامتی یۆخدور . بۇ مسئله بۇگۆن بۆتون رۆشن فکر لری میزی
 دۆشوندورور . تبریز و تهراندا اولان صاحب نظر ادیب لر ، عالم
 و رۆشن فکر لری میز له مصلحت لشمه لر نتیجه سینده معلوم اولوب
 که ، اؤنلار بۇ دؤرد سس لینى تاریخ بویو عرب الفبا سیندا اولان
 کتابلاردا ، اؤ جمله دن قرآن کریمده ایشلنمیش علامت لر دن
 استفاده ئدەرک آشاغیدا کی شکیلده یازماغی مصلحت گورور لر :

۱ - اؤ / اورتادا و آخیردا "ؤ" / مثال : اؤنلار - بؤغاز .
 ۲ - اؤ / اورتادا و آخیردا "ۆ" / مثال : اؤزوم - سۆزمه .
 ۳ - ای / اورتادا "ئ" و آخیردا "ئی" / مثال : ایشیق - قیزیل .
 ۴ - اپ / اورتادا "پ" و آخیردا "پی" / مثال : اپنجه - بپر .

ننجه که ، ملاحظه ئدیر سیز ، " آ - ا - ئ " سس لی لرین دن
 سوا یی ، سس لیلر کلمه نین اولینده گلنده ، اصیل علامت دن اول
 بیر الفده بازیلیر . بۇ حرفین سسلره هنج بیر تائیری یؤ-
 خدور و فقط کتچمیشده کی بازی قایدالاری میز لا علاقه نئی قیرما ما ق
 اۆچون بازیلماسی مصلحت گورولموشدور و شاید گلجکده اؤنا هنج

نتیجہ

بۇ دىئىكلرىمىزدىن آنا دىلېمىزىن سىلېلرىنى نىجە يازماق
اۋچون آشاغىدا كى نىجە لىرى چىخارتماق اولار :

۱ - آذرى كلمە لىرى ، ھابىئە آذرى لىشىمىش فارس و عرب كلمە
لرىنىن اولىنچى سىلى حرفىنىن علامتىنى قۇيماق ضرورىدۇر . آما
سۇنرا كى سىلى لىرىن / ھم كۆكدە ، ھمدە شكىلچىدە / فقط حرفلىرى -
بىنى يازماق كفايتدۇر و علامتلىرىنە حاجت يۇخدۇر ، چۈنكى
توالى قانۇندىن معلومدۇر .

۲ - ھەلە دىلېمىزىن سىس قانۇنلا رىلە ھماھنگ اولمايش
فارس و عرب كلمە لىرىنى چۆچ يىئردە ، اولدوغو كىمى يازماق
لازمىدۇر . آما اولار قوشولان آذرى شكىل چىلرىنىن سىلېلرىنى
اصىل كلمە نىن سۇن سىلىسى اىلە ھماھنگ يازماق لازمىدۇر . بۇ
شكىلچىلرىن سىلى لىرىنىن حرفلىرىنى يازمالى ، لىكن اولار رىن
علامتلىرىنى يازماغا احتىياج يۇخدۇر . فارس و عرب كلمە لىرىنىن
نىجە يازىلماسى آيرى بىرى بىر بىر .

۳ - " ئ " سىلىسىدىن سوا بى قان سىلېلر سۇزون اولىندە
گلىندە الف " ا " اىلە باشلانما لىدۇر .

۴ - سۇزلرىن اورتاسىندا " ە " سىلى سىنى يازماغا اساساً
احتىياج يۇخدۇر .

۵ - عملدە گۆرەجىيىك كە ، سۆزون بىرىنجى ھىجاسىندا ا فقط / ۋ - ۋ - ۋ - ۋ / سىلىلىرى و بعضاً دە " يۋ " سىلىسىنىن علامتلىرىنى قۇيماق لازمدير .

حرفلىرىن الفبا ترتىبى

يۇخارىدا گۆردۈگۈموز دۇقۇز سىلىسىنىن حرفلىرىنى دە نۇزە آلاق بۇ گۆنكو الفبا مىزىن قىرخ حرفىنى آشاغىدا كى ترتىبلە يازماق مقصدە اۇيغون گۆرونور :

سىرا	حرف سىرا	حرف	سىرا	حرف	سىرا	حرف
۱	ا - ا	د	۲۳	ع	۳۴	اۋ - ۋ
۲	ا - ە	ز	۲۴	غ	۳۵	اۋ - ۋ
۳	ب	ر	۲۵	ف	۳۶	و
۴	پ	ز	۲۶	ق	۳۷	ھ
۵	ت	ژ	۲۷	ك	۳۸	ى
۶	ث	س	۲۸	گ	۳۹	اۋ - ۋ
۷	ئ - ى	ش	۲۹	اۋ - ۋ	۴۰	اۋ - ۋ
۸	ج	ص	۳۰	اۋ - ۋ		
۹	چ	ض	۳۱	ل		
۱۰	ح	ط	۳۲	م		
۱۱	خ	ظ	۳۳	ن		

دوقوز سسلى مىزىن گۆستىرىلن علامتلىرىنى نىزە آلدىقدى ،
قىدىم و مىعاصر مىتنلىرىمىزى يازماق اوچون نىمونه لىر :

xxx

... هر گۆن نىبى قۇيون او تارماقدان گلېنجه ، هجر
اونون يۇلونو گۆزلەپىردى . آخشام ئوۋه گلندە دە چارىغىنى
چىخاردىب راحىت ئلەپىردى بۇنلار ئلە سئوگىلى ايدىلركى ،
هامى معطل قالپردى . / قاچاق نىبى /

xxx

پرىشان خلق عالم آه و افغان ئىدىگىمدن دىر
پرىشان اولدوغوم ، خلقى پرىشان ئىدىگىمدن دىر
دل زارىمدى درد عشق گۆن - گۆندن فزون اولماق
يىتن بى درده تدبىرايله درمان ئىدىگىمدن دىر
دگىل بىهودە گر ياغسا فلكدن باشىما داشلار
بناسىن تىشە آھىملە وىران ئىدىگىمدن دىر
/ فضولى /

xxx

ئى سرو ناز گلشن پىغمبرىم اوغول
ماه مدىنە ، يوسف گۆل پىكرىم اوغول
قۇربان او گۆل جمالىوا ، بىر گل قاباغىما
ئى عمرومون بهارى على اكبرىم اوغول
/ قمرى /

دئدى شەزادە ئى روح ۋ روانىم
اۋ شەلا گۈزلىرىن قۇربانى جا نىم
منە چۆن عشق درسىن وئردىلر ياد
منى اطفال مکتب ئتدى آزا د
/ شكوهى • نصيحت جلالى /

xxx

پالچىق آياقلاما قدا اگر وار مەھارتىن
ايرانە گل زيارت ئدیم ماه طلعتىن
ايتلر يوگورسه اۆستووہ بازار ۋ کوچہ دە
ممکن دگيل فرار ، تئز ئيله وصيتىن
/ معجز /

xxx

من سنين تك داغا سالديم نفسى
سن دە قايتار گۈيلره سال بۇ سسى
بايقوشوندا دار اولماسين قفسى
بۇردا بىر شير داردا قابىب باغىرير
مرۆتسىز انسانلارى چاغىرير • / شەريار /

xxx

يۇلون آزميش بىر كارواندان
آبرى دۆشن ، ايتگين دۆشن
قارانلىقدا يۇل آرايان

دۆزون دئىن رحىسىز جى

آزدىرىلان بىر يولچويام . / سۇنمز /

xxx

ياز گۆنوندە قاراۋلماز سۇيود قالغار باراۋلماز

ايكى دىللى گۆزلىدە . عىدە اعتباراۋلماز

/ باياتىلار . توپلايانى : م . ع . فرزانە /

xxx

درەدە قالخان اۋستونىدە يۇرغان

بالاجا اۋغلان بۇركونە قۇربان

/ تاپماجالار /

xxxxxx

چۇچ ايشلنن بعضى كلمەلرین يازىلىشى :

اۋزوم - اۋزگە - اۋزون - اۋيون - اۋغلان - اۋزوم -
اۋتانماق - اۋپىمك - اۋز - گۆزوم - اۋشومك - اۋلكر -
اۋلدوز - اۋرتا - اۋشىق - اۋلدىرىم - بئىل - سئىل -
بۇل - قۇل - سۇل - گۇل - زۇر - شۇر - ئو - يئىل -
ھۇروك - يۆك - قۇوزاماق - گلەك - گىتمك - اۋزاق -
اۋتورماق - گۆلمك - گۆزلەمك - دىمك - سۇيلەمك -
يىتمك - وۇرماق - قۇوماق - سۇوماق - قىزىل - قىز -
قۇچاق - سۇن - بۆكەك - گۇرمك - اۋنلوك - بئىش - اۋچ -